

К. В. ЦАРЕНКО

аспірант

Запорізький національний університет

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТРЕНЕРА-ВИКЛАДАЧА ДЮСШ

Обґрунтовано доцільність використання компетентнісного підходу до визначення цільових орієнтирів курсів підвищення кваліфікації тренерів-викладачів ДЮСШ. Уточнено значення понять “компетентнісний підхід”, “компетентність”, “компетентність”, “професійно-педагогічна компетентність”. Встановлена структура професійно-педагогічної компетентності тренера-викладача ДЮСШ. Представлено структурну модель професійно-педагогічної компетентності тренера-викладача ДЮСШ. Сформульовано дефініцію цієї компетентності. Визначені перспективні напрями подальших досліджень.

Ключові слова: структурна модель, професійно-педагогічна компетентність, тренер-викладач, ДЮСШ.

Сьогодні в Україні успішно функціонує система ДЮСШ – позашкільних навчальних закладів спортивного профілю, покликаних забезпечувати розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту, створювати необхідні умови для їхнього гармонійного виховання, а також для підготовки спортивного резерву для збірних команд України.

Необхідною передумовою успішності виконання ДЮСШ покладених на них суспільством функцій є перетворення тренера-викладача з простого аніматора в ініціатора особистого зростання вихованців у трьох взаємопов'язаних аспектах: спортивному (розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту), фізкультурному (повноцінне оздоровлення, формування навичок здорового способу життя, забезпечення змістовного відпочинку дітей і молоді) та соціальному (сприяння інтеріоризації вихованцями суспільних цінностей).

Утвердження відповідного формату професійної діяльності тренерів-викладачів ДЮСШ у значній мірі пов'язане з наявністю у них високого рівня професійно-педагогічної компетентності, яка формується в процесі базової освіти. На якісно новому рівні розвиток цієї компетентності має продовжуватися в системі післядипломної освіти, зокрема, наявні педагогічні знання й уміння мають бути розвинуті в контексті професійної діяльності з опорою на набутий практичний досвід.

Утім, аналіз публікацій, присвячених питанням організації курсової підготовки тренерів-викладачів ДЮСШ (М. Дутчак, О. Завальнюк, Д. Ісамбулаєва, Я. Леонов, І. Медведєва, О. Нагорняк, О. Петрова), показав, що у проведених дослідженнях не знайшли належного висвітлення питання розвитку професійно-педагогічної компетентності тренерів-

викладачів ДЮСШ на курсах підвищення кваліфікації. Зокрема, залишилися не визначеними модельні параметри професійно-педагогічної компетентності. На подолання цього недоліку й було спрямовано наші наукові зусилля.

Мета статті – виявлення модельних параметрів професійно-педагогічної компетентності в аспекті її розвитку на курсах підвищення кваліфікації тренерів-викладачів ДЮСШ. Завдання дослідження: обґрунтувати методологічний підхід до операціоналізації параметрів професійно-педагогічної компетентності; виявити головні ознаки цієї компетентності; сформулювати дефініцію професійно-педагогічної компетентності тренерів-викладачів ДЮСШ. Методи дослідження: аналіз наукової та методичної літератури (проаналізовано більш ніж 70 наукових джерел).

Серед підходів, що можуть бути теоретичною основою для визначення орієнтирів професійно-педагогічного розвитку тренерів-викладачів ДЮСШ на курсах підвищення кваліфікації, найбільш актуальним виступає підхід, заснований на покладанні метою освіти формування професійної компетентності.

Зазначимо, що сьогодні у нашій країні (О. Лебедев, Ю. Лебеденко, В. Салов та ін.), пострадянському просторі (А. Вербицький, І. Зимня, А. Маркова, А. Субетто) й у країнах Європи (доповідь ЮНЕСКО (1997), Берлінське комюніке (2003), а також Європейський проект TUNING) пріоритет віддається саме такому підходу.

Серед існуючих визначень компетентнісного підходу, на нашу думку, найбільш точним є дефініція М. Буренко, у відповідності до якої – це метод моделювання результатів освіти як норм її якості, що передбачає відображення у системному і цілісному вигляді очікуваного результату освіти як сукупності ознак готовності (компетенцій) студента до тієї чи іншої професійної діяльності [2].

Уточнимо зміст ключових термінів компетентнісного підходу у професійній освіті, якими виступають терміни: “компетентність”, “компетенція”, “професійна компетентність”, “професійні компетенції” в контексті процесу підвищення кваліфікації тренера-викладача ДЮСШ.

Ключовим поняттям компетентнісного підходу в освіті виступає термін “компетентність” – міра відповідності знань, умінь і досвіду людини реальному рівню складності виконуваних завдань і проблем, що нею вирішуються [4].

У визначеному вище контексті трактують поняття “компетентність” В. Байденко, О. Гура, М. Ільязова, Д. Равен, О. Субетто.

Аналіз чисельних дефініцій компетентності виявив, що більшість сучасних авторів визначають зміст компетентності, включаючи до її складу об’єктивно необхідні знання; об’єктивно необхідні спеціальні та загальні вміння; психологічні позиції, установки, що вимагаються професією; особистісні відмінності (якості), що забезпечують результативність праці. Іншими словами, на сьогодні компетентність як поняття, інтегрує явні чи не-

явні ознаки когнітивної, діяльнійшої та ціннійшої складової і характеризується:

- особистісними позиціями, установками, що зумовлюють психологічну готовність людини до тієї чи іншої до діяльності, а також здатність регулювати прояв відповідної компетенції у конкретній педагогічній ситуації;

- знанням людиною програм діяльності, спрямованої на вирішення професійних або життєвих завдань;

- уміннями та навичками, пов'язаними з набутим досвідом [1, с. 41].

У традиціях компетентнісного підходу нерозривною парою терміну “компетентність” виступає термін “компетенція”. Так, у працях І. Зимньої, А. Субетто, А. Хуторського та інших авторів компетентність розглянуто як інтелектуально й особистісно зумовлену соціально-професійну життєдіяльність людини, що ґрунтується на знаннях, вміннях та досвіді [6, с. 14], а компетенції як її компоненти, які несуть у собі “міру якості”, відображаючи рівень або ступінь, з якими людина здатна реалізувати свої знання, вміння та досвід у життєдіяльності [1, с. 9].

Вважаємо, що у визначенні змісту терміна “компетенція” доцільним є орієнтація на його трактування Європейським проектом TUNING, відповідно до основних положень якого компетентність виступає актуальним проявом комплексу компетенцій, які визначають її зміст [15].

Отже, спираючись на документи Болонського процесу, услід за І. Зимньою, О. Субетто, А. Хуторським та іншими дослідниками під “компетенціями” ми будемо розуміти сукупність характеристик (знань, умінь, досвіду їх використання, психологічної готовності та ін.), що виступають орієнтиром для цілей професійної підготовки, а також критеріальними показниками її успішності [1, с. 10]. Як відмічає М. Буренко, ці характеристики можна придбати в процесі навчання і підтвердити їх наявність відповідними дипломами та сертифікатами [2, с. 25].

Сукупність компетенцій, необхідних для успішного виконання професійної діяльності, у науковій літературі (Л. Волошко, Л. Єлагіна, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Сластьонін, О. Субетто, Н. Фазлєєв), а також вітчизняних нормативних документах, визначається як професійна компетентність – інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника ВНЗ для виконання діяльності в певних професійних предметних сферах (компетенціях), що визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності [8].

Питанням формування професійної компетентності працівників галузі “Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини” присвячено праці О. Августимової, Ж. Бережної, М. Буренко, Л. Волошко, Є. Гогунова, Л. Демінської, Ю. Дубревського, Н. Зубанової, А. Нужиної, В. Пономарьова, М. Прохорова, А. Сватєєва, С. Хазової, Н. Фазлєєва та інших авторів.

Найбільш цінним для нас висновком, отриманим у результаті аналізу праць означених авторів, є теза про те, що структура професійної компетентності тренерів-викладачів ДЮСШ виявляється ізоморфною структурі загальної компетентності людини [2, с. 22]. Так, у публікаціях можна зустріти такі визначення та характеристики професійної компетентності працівників галузі “Фізичне культура, спорт і здоров’я людини”:

– професійна компетентність тренера-викладача інтегрує такі компоненти: когнітивний (знання змісту професійної діяльності та змісту професійних завдань, що вирішуються), мотиваційний (комплексу ставлень до професійної діяльності, мотивів і цінностей), діяльнісний (якість професійних дій, що виконуються) у рамках спеціальної, соціальної й особистісної компетентності (А. Нужина) [10, с. 8];

– структура психологічної компетентності фахівця галузі “Фізичне виховання, спорт і здоров’я людини” інтегрує три підструктури: когнітивну, емоційну, поведінкову (Н. Зубанова) [7, с. 9];

– професійна компетентність фахівця – це особистісно-професійна характеристика, що включає три компоненти: когнітивний – професійні знання; операційно-процесуальний – спеціальні фахові вміння та навички; аксіологічний – систему професійних цінностей професійної діяльності, професійно значущі особистісні якості (Л. Волошко) [3, с. 9].

Однією зі складових, що забезпечує конкретизацію загальнопрофесійних компетенцій у праці педагога, виступає педагогічна компетентність (А. Шишко), психолого-педагогічна компетентність (О. Гура) або професійно-педагогічна компетентність (С. Демченко, Л. Зеленська, А. Конох, С. Міліцина, В. Пономарьов та ін.).

Як видно з аналізу праць названих вище авторів, дослідники, з невеличкими доповненнями, продовжують базові традиції компетентнісного підходу, розглядаючи зміст кожної складової професійно-педагогічної компетентності як сукупність психологічних та педагогічних знань і вмінь; психологічних позицій, установок, що вимагаються від того чи іншого педагога професією; особистісних якостей, що забезпечують результативність педагогічної праці [5, с. 10; 9, с. 9].

Зазначимо, що у контексті завдань нашого дослідження ми схилиємося до використання терміна “професійно-педагогічна компетентність”, адже, на нашу думку, він передбачає диференціацію стихійної педагогічної компетентності від такої, що формується свідомо під час безперервної професійної освіти. Тому, спираючись на проаналізовані праці, у подальшому, сукупність якостей, необхідних тренерам для педагогічної взаємодії з вихованцями, будемо визначати як професійно-педагогічну компетентність.

Як опору для наших роздумів візьмемо дефініцію В. Пономарьова, відповідно до якої, професійно-педагогічна компетентність тренера – це складова професійної компетентності, що деталізується через компетенції в мотиваційно-ціннісній, когнітивній, поведінковій та емоційно-вольовій сферах та утворюється сукупністю знань, умінь, ціннісних орієнтацій, мо-

тивів і якостей, які зумовлюють необхідний рівень готовності до здійснення ефективної педагогічної взаємодії [11, с. 53].

Тепер зосередимося на визначенні структури професійно-педагогічної компетентності тренера-викладача ДЮСШ. При цьому вихідним пунктом нашого міркування оберемо позицію Ю. Татура, який ставить таке питання: якщо у структуру життєвої компетентності включені три складові – когнітивна, діяльнісна і ціннісна – то чи повинна кожна з названих складових бути відображеною у кожній з компетентностей/компетенцій включених до її складу? [1, с. 41].

На думку автора, відповідь на це питання є однозначною: кожна з компетентностей/компетенцій у складі загальної життєвої компетентності має явні чи неявні ознаки когнітивної, діяльнісної та ціннісної складової [1, с. 41].

На основі сказаного вище, необхідним і достатнім є визначення у складі професійної компетентності тренера-викладача ДЮСШ трьох компонентів:

- перший із яких визначається особистісними позиціями, установками, цінностями, що зумовлюють готовність до діяльності, а також здатністю регулювати прояв відповідної компетенції адекватно до тієї чи іншої ситуації;
- другий – знанням засобів, програм виконання дій, шляхів вирішення професійних завдань;
- третій – вміннями і навичками, що є результатом досвіду реалізації знань.

У нашому дослідженні будемо позначати ці компоненти відповідно як особистісний, когнітивний та операційний.

Для конкретизації характеристик-компетенцій, які виступають наповненням цих компонентів, звернемося до публікацій А. Свасьєва. Вважаємо, що на сьогодні створений цим автором конструкт найбільш адекватно репрезентує підготовленість майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності, даючи підґрунтя для визначення складових його професійно-педагогічної компетентності [12].

Розроблений А. Свасьєвим конструкт підготовленості майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності інтегрує світоглядний, психосоматичний, мотиваційний, автодидактичний і фаховий компоненти. Кожний із компонентів поєднує ряд складових, які, у свою чергу, характеризуються низкою ознак.

Ми провели декомпозицію змісту конструкту відповідно до визначеної вище структури професійно-педагогічної компетентності тренера-викладача ДЮСШ. Беручи за основу зміст конструкту, розробленого А. Свасьєвим, на методичних семінарах кафедри спорту ЗНУ було обговорено і визначено найбільш важливі особистісні, когнітивні та практичні педагогічні характеристики тренера-викладача ДЮСШ, які й стали у підсумку складовими професійно-педагогічної компетентності. Зокрема, основою для визначення змісту особистісного компоненту став світоглядний компонент, а основою для визначення змісту когнітивного та діяльнісного компонентів – фаховий компонент конструкту.

Отже, відтворимо наше бачення структури професійно-педагогічної компетентності тренера-викладача ДЮСШ.

За нашими уявленнями, **особистісний його компонент** характеризується:

- суб'єктністю тренера-викладача ДЮСШ, що обумовлює його активність у професійно-педагогічній діяльності, а також твердість переконань, послідовність у відстоюванні своїх світоглядних позицій та інші асоційовані особистісні якості;

- цілеспрямованістю, що передбачає орієнтацію тренера-викладача на самореалізацію у професійній діяльності, упевненість у виборі професії, а також послідовність реалізації своїх переконань у професійній діяльності;

- гуманністю, під якою розуміємо систему установок по відношенню до вихованця та групи, обумовлену моральними нормами та цінностями, представленими у свідомості, що реалізується у спілкуванні і діяльності у формі актів сприяння, допомоги, уваги, поваги до вихованця.

Когнітивний компонент характеризують:

- знання прийомів навчання юних спортсменів основам рухових, технічних, а також інших спортивних дій в обраному виді спорту;

- знання методик виховання юних спортсменів у процесі спортивної та змагальної діяльності;

- знання методик розвитку рухових якостей вихованців, а також досвід реалізації цих якостей в умовах змагальної діяльності.

Операційний компонент характеризують:

- уміння навчання юних спортсменів основам рухових, технічних, а також інших дій, необхідних для успішності в тій чи іншій спортивній діяльності;

- виховні уміння, сформовані у контексті особливостей виховання юних спортсменів у процесі спортивної та змагальної діяльності;

- уміння розвитку рухових якостей та організації змагальної діяльності.

Представимо наші концептуальні уявлення про структуру професійно-педагогічної компетентності тренерів-викладачів ДЮСШ у вигляді структурної моделі (рис. 1).

Визначившись зі структурою професійно-педагогічної компетентності тренера-викладача ДЮСШ, дамо її дефініцію. Для цього, перш за все, визначимо родову категорію цієї дефініції.

Услід за О. Гурою, А. Кароповим, В. Ковальчуком, А. Марковою, М. Клищевською, В. Шадриковим вважаємо, що найбільш відповідною категорією у цьому випадку буде категорія “професійна якість”. У разі представлення професійно-педагогічної компетентності тренера-викладача ДЮСШ як професійної якості ми отримуємо змогу представити професійну якість як структуру, що інтегрує ієрархічно нижчі властивості суб'єкта праці. Такий підхід створює можливість для використання кваліметричних принципів у процесі оцінювання рівня професійно-педагогічної компетентності конкретного тренера-викладача ДЮСШ [13].

Рис. 1. Структурна модель професійно-педагогічної компетентності тренера-викладача ДЮСШ

Таким чином, проведений теоретичний пошук, хід якого висвітлено у цій статті, став основою для таких висновків.

Під професійно-педагогічною компетентністю тренера-викладача ДЮСШ будемо розуміти професійну якість, що характеризується компетенціями в особистісній, когнітивній і поведінковій сферах, які забезпечують ефективну педагогічну взаємодію з юними спортсменами, спрямовану на їхнє виховання, навчання виконанню спортивних вправ, а також розвиток фізичних якостей.

При цьому до компетенцій в особистісній сфері відносимо: гуманність; суб'єктність; цілеспрямованість. До компетенцій у когнітивній сфері відносимо: знання методики розвитку фізичних якостей спортсмена; знання виховних методів і цільових орієнтирів спортивного виховання; знання методики навчання фізичним вправам. До компетенцій у поведінковій сфері відносимо: уміння розвитку фізичних якостей спортсмена; виховні уміння; спортивно-дидактичні уміння.

Ми припускаємо, що відповідні знання і уміння мають стати орієнтиром при визначенні змісту процесу цілеспрямованого розвитку професійно-педагогічної компетентності на курсах підвищення кваліфікації.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні організаційно-педагогічних умов розвитку професійно-педагогічної компетентності тренерів-викладачів ДЮСШ на курсах підвищення кваліфікації.

Список використаної літератури

1. Байденко В. И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения : методическое пособие / В. И. Байденко. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 72 с.
2. Буренко М. С. Формування фахових компетенцій майбутніх тренерів-викладачів у процесі вивчення циклу професійно-орієнтованих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Буренко Марина Сергіївна. – Запоріжжя, 2012. – 224 с.

3. Волошко Л. Б. Організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації в процесі медико-біологічної підготовки / Л. Б. Волошко // Педагогіка, психологія та мед. – біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2005. – № 24. – С. 42–44.
4. Глоссарий терминов профессионального образования и рынка труда. – М., 2001. – 67 с.
5. Демченко С. О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих технічних закладів освіти: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2005. – 20 с.
6. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
7. Зубанова Н. Ю. Структура психологічної компетентності спортивного педагога / Н. Ю. Зубанова // Физическое воспитание студентов творческих специальностей : сб. науч. тр. / ред.: С. С. Ермаков ; Харьковский художественно-промышленный институт. – Х., 1999. – № 1 – С. 7–9.
8. Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти [Електронний ресурс] // Додаток 1 до наказу МОН України від 11.10.2007 р. № 897 “Про створення робочих груп з розроблення галузевих стандартів вищої освіти”. – Режим доступу: <http://elib.crimea.edu/zakon/list484.pdf>
9. Милицина С. В. Формирование профессионально-педагогической компетентности у студентов классического университета в условиях педагогической практики : Автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / С. – Петерб. гос. ун-т. – 2004. – 22 с.
10. Нужина А. И. Развитие профессиональной компетентности тренера-преподавателя в муниципальном образовательном учреждении : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Анастасия Ивановна Нужина. – Магнитогорск, 2005. – 23 с.
11. Пономарьов В. О. Формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього тренера з атлетичної гімнастики у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Пономарьов Валентин Александрович. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.
12. Сватъев А. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього тренера-викладача до професійної діяльності: дис. ... канд. пед. н.: спец. 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти / А. В. Сватъев. – Запоріжжя, 2013. – 43 с.
13. Соколов Б. В. Концептуальные и методические основы квалиметрии моделей и полимодельных комплексов / Б. В. Соколов, Р. М. Юсупов. – М.: Тр. СПИИРАН, 2004. – Т. 2:1. – С. 10–35.
14. Субетто А. И. Онтология и эпистемология компетентностного подхода, классификация и квалиметрия компетенций / А. И. Субетто– М.: Исследоват. центр проблем кач-ва под-ки спец-ов, 2006. – 72 с.
15. Tuning Educational Structures in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.relint.deusto.es/TuningProject/index.htm>.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2015.

Царенко К. В. Сущность и структурная модель профессионально-педагогической компетентности тренера-преподавателя ДЮСШ

Обоснована целесообразность использования компетентностного подхода к определению целевых ориентиров курсов повышения квалификации тренеров-преподавателей ДЮСШ. Уточнено значение понятий “компетентностный подход”, “компетентность”, “компетенция”, “профессионально-педагогическая компетент-

ность". Установлена структура профессионально-педагогической компетентности тренера-преподавателя ДЮСШ. Представлена структурная модель профессионально-педагогической компетентности тренера-преподавателя ДЮСШ. Сформулирована дефиниция этой компетентности. Определены перспективные направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: структурная модель, профессионально-педагогическая компетентность, тренер-преподаватель ДЮСШ.

Tsarenko K. The Nature and Structural Model of the Professional And Pedagogical Competence of Coaches and Teachers of the Youth Sports School

The usefulness of the competency-based approach to the definition of the targets of the advanced training courses of the coaches and teachers of the Youth Sports School was justified. The meaning of the following terms was clarified: "competency-based approach", "competency", "competence", "professional and pedagogical competence". The structure of the professional and pedagogical competence of the coach and teacher of the Youth Sports School was defined. The structural model of the professional and pedagogical competence of the coach and teacher of the Youth Sports School was presented. The definition of this competence was formulated, according to which the professional and pedagogical competence of the coach and teacher of the Youth Sports School is a professional quality, characterized by the competence in the personal, cognitive and behavioral areas, which provide the effective pedagogical interaction with young athletes aimed at their education, training, performance of sport activities as well as development of physical qualities. The perspective directions of further studies were defined; they consist in the organizational and pedagogical conditions for the development of professional and pedagogical competence of the coaches and teachers at the advance training courses.

Key words: structural model, professional and pedagogical competence, coach and teacher of the Youth Sports School.